UO‘K 378.147:004.738.5

IJTIMOIY TARMOQ KONTENTI ASOSIDA TALABALARDA ILMIY TAFAKKUR VA AXBOROTNI TANQIDIY TAHLIL QILISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Abdurahmonova Shaxodat Faxridin qizi,
Andijon viloyati teleradiokanali katta muharriri

Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalari talabalarida ilmiy tafakkur va axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini ijtimoiy tarmoq kontenti asosida rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Raqamli axborot makonining kengayishi talabalarni turli xil ma’lumotlarni tezkor qabul qilish va tarqatish imkoniyati bilan birga, ishonchsiz, manipulyativ va ilmiy jihatdan asoslanmagan axborotlarga duch kelishiga ham sabab bo‘lmoqda. Tadqiqotda media va axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash hamda ilmiy tafakkurning o‘zaro aloqadorligi tahlil qilinib, “manbani aniqlash – mazmunni tahlil qilish – dalilni tekshirish – muqobil manbalarni taqqoslash – xulosa chiqarish – refleksiya” bosqichlariga asoslangan metodik model taklif etilgan. Mazkur yondashuv talabalarda axborot manbalarini baholash, fakt va fikrni farqlash, dalillarni tekshirish hamda mustaqil ilmiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy tarmoq, ilmiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, axborot savodxonligi, media savodxonlik, raqamli ta’lim, axborotni baholash, dezinformatsiya.*

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ И НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ИНФОРМАЦИИ У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ КОНТЕНТА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

В данной статье освещается методика развития научного мышления и навыков критического анализа информации у студентов высших учебных заведений на основе контента социальных сетей. Расширение цифрового информационного пространства приводит к тому, что студенты, наряду с возможностью быстрого получения и распространения различной информации, сталкиваются с ненадёжной, манипулятивной и научно не обоснованной информацией. В исследовании анализируется взаимосвязь медиа- и информационной грамотности, критического и научного мышления, а также предлагается методическая модель, основанная на этапах “определение источника – анализ содержания – проверка доказательств – сравнение альтернативных источников – формулирование выводов – рефлексия”. Данный подход служит развитию у студентов навыков оценки источников информации, различения фактов и мнений, проверки доказательств и самостоятельного формулирования научных выводов.

Ключевые слова: *социальные сети, научное мышление, критическое мышление, информационная грамотность, медиаграмотность, цифровое образование, оценка информации, дезинформация.*

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' SCIENTIFIC THINKING AND CRITICAL INFORMATION ANALYSIS SKILLS BASED ON SOCIAL MEDIA CONTENT

This article describes a methodology for developing scientific thinking and critical information analysis skills in higher education students based on social media content. The expansion of the digital information space not only provides students with the opportunity to quickly receive and disseminate various types of information but also exposes them to unreliable, manipulative, and scientifically unsubstantiated information. The study analyzes the interconnection between media and information literacy, critical thinking, and scientific thinking, and proposes a methodological model based on the stages of “identifying the source – analyzing the content – verifying the evidence – comparing alternative sources – drawing conclusions – reflection”. This approach serves to develop students' skills in evaluating information sources, distinguishing between facts and opinions, verifying evidence, and drawing independent scientific conclusions.

Keywords: *social media, scientific thinking, critical thinking, information literacy, media literacy, digital education, information assessment, disinformation.*

Kirish. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim jarayonining mazmuni, shakllari va metodlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda talaba nafaqat auditoriya, kutubxona yoki elektron ta’lim platformalaridan, balki ijtimoiy tarmoqlardan ham bilim va axborot olish manbasi sifatida foydalanmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar dastlab muloqot va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish vositasi sifatida shakllangan bo‘lsa-da, hozirgi kunda ular axborot izlash, bilim almashish, muhokama qilish va ta’limiy kontent yaratishning muhim kanallaridan biriga aylangan [1].

Ijtimoiy tarmoqlarning ta’limiy imkoniyatlari kengayishi bilan birga, ulardagi axborotlarning ishonchliligi masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Talabalar turli manbalardan olingan ma’lumotlarni ko‘pincha ularning ilmiy asoslanganligi, muallifining kompetensiyasi, dalillar bilan ta’minlanganligi yoki boshqa mustaqil manbalar tomonidan tasdiqlanganligini chuqur tekshirmasdan qabul qilishi mumkin. Tadqiqotlar talabalar ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni baholashda ayrim hollarda mazmunning tashqi ko‘rinishi, mashhurligi yoki muallifning ko‘rinadigan nufuzi kabi yuzaki belgilariga tayanishini ko‘rsatmoqda [2].

Shu sababli zamonaviy oliy ta’limning muhim vazifalaridan biri talabaga tayyor axborotni berish emas, balki uni axborotni izlash, tanlash, tekshirish, tahlil qilish, taqqoslash va ilmiy xulosa chiqarishga o‘rgatishdan iboratdir.

Tanqidiy fikrlash zamonaviy oliy ta’limning asosiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda tanqidiy fikrlash dalillarni tahlil qilish, ularning mantiqiyligini baholash, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash va asoslangan qarorga kelish qobiliyati sifatida talqin qilinadi [3]. Oliy ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik intervensiyalar bo‘yicha meta-tahlillar bunday metodlarning statistik jihatdan ijobiy ta’sirini ko‘rsatgan [4].

Axborot savodxonligi esa shaxsning axborotga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash, tegishli ma’lumotlarni izlash, manbalarni baholash, ulardan samarali foydalanish va axborotni etik jihatdan qo‘llash kompetensiyalarini qamrab oladi. Ijtimoiy tarmoq sharoitida mazkur kompetensiyalar yanada muhimlashadi, chunki foydalanuvchi juda qisqa vaqt ichida katta miqdordagi turli sifatdagi ma’lumotlarga duch keladi.

Universitet talabalari ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqotlarda axborot savodxonligining onlayn axborot izlash strategiyalariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan [5].

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning tanqidiy fikrlashga ta’siri bir yoqlama emas. Tadqiqotlar ijtimoiy tarmoqlardan maqsadli foydalanish tanqidiy fikrlash bilan ijobiy bog‘liq bo‘lishi mumkinligini, biroq ijtimoiy tarmoqlarga haddan tashqari qaramlik bunday ijobiy ta’sirni susaytirishini ko‘rsatadi [6].

Demak, muammo ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish yoki foydalanmaslik masalasida emas, balki ijtimoiy tarmoq kontentidan qanday pedagogik maqsadda va qanday metod asosida foydalanish masalasidadir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ijtimoiy tarmoq kontenti asosida talabalarda ilmiy tafakkur va axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-metodik modelini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

1. ilmiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligi tushunchalarining o‘zaro aloqadorligini aniqlash;
2. ijtimoiy tarmoq kontentining ta’limiy imkoniyatlarini tahlil qilish;
3. talabalar tomonidan ijtimoiy tarmoq axborotini baholash jarayonidagi asosiy muammolarni aniqlash;
4. ijtimoiy tarmoq kontentidan foydalanishga asoslangan metodik model ishlab chiqish;
5. mazkur modelning asosiy bosqichlari va pedagogik shartlarini belgilash;
6. talabalarning tanqidiy axborot tahlili kompetensiyasini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi ijtimoiy tarmoq kontentini talabalarning ilmiy tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida tizimli ravishda tashkil etish, bunda axborotni tahlil qilish jarayonini manba, mazmun, dalil, kontekst va xulosa komponentlari asosida tashkil etish metodikasining taklif etilganligida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan, konstruktivistik hamda media-axborot savodxonligi yondashuvlariga asoslandi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish, kontent-tahlil, keys-stadi va refleksiv tahlil metodlaridan foydalanildi.

Ijtimoiy tarmoq kontenti asosida ilmiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni quyidagi mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etiladi:

Ijtimoiy tarmoq kontenti → savol qo‘yish → manbani aniqlash → dalilni tekshirish → muqobil manbalarni taqqoslash → argumentni baholash → ilmiy xulosa → refleksiya.

1-jadval.

Ijtimoiy tarmoq kontenti asosida tanqidiy axborot tahlilining bosqichlari

Bosqich	Talaba faoliyati	Rivojlantiriladigan ko‘nikma
1. Aniqlash	Kontent mavzusi va muallifini aniqlash	Axborotni identifikatsiya qilish
2. Manbani tekshirish	Muallif va manba ishonchliligini baholash	Manbashunoslik
3. Mazmunni tahlil qilish	Fakt va fikrni ajratish	Analitik fikrlash
4. Dalilni tekshirish	Keltirilgan dalillarni izlash	Ilmiy tekshiruv
5. Taqqoslash	Boshqa manbalar bilan solishtirish	Qiyosiy tahlil
6. Xulosa	Asoslangan xulosa chiqarish	Ilmiy tafakkur
7. Refleksiya	O‘z qarashini qayta baholash	Metakognitiv ko‘nikma

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Talaba ijtimoiy tarmoq kontentini kamida beshta mezon asosida baholashi maqsadga muvofiq: muallif, manba, dalil, kontekst va maqsad.

Shuningdek, axborotni tekshirishda “uch manba qoidasi”dan foydalanish mumkin. Bunda muhim ma’lumot kamida uch xil mustaqil manba orqali — rasmiy, ilmiy va professional yoki institutsional manbalar yordamida tekshiriladi.

Natijalar. Tadqiqot natijasida ijtimoiy tarmoq kontentidan ta’limiy maqsadda foydalanishga asoslangan metodik model ishlab chiqildi.

2-jadval.

Talabalarda ilmiy tafakkurni rivojlantirishning metodik modeli

Komponent	Mazmuni	Pedagogik vosita
Motivatsion	Axborotning ishonchliligiga qiziqish uyg‘otish	Muammoli savol
Kognitiv	Axborotni tahlil qilish bilimlarini shakllantirish	Mini-ma’ruza, keys
Amaliy	Kontentni mustaqil tekshirish	Amaliy topshiriq
Analitik	Dalillarni taqqoslash	Debat, munozara
Refleksiv	O‘z xulosasini baholash	Refleksiya
Natijaviy	Ilmiy asoslangan xulosa chiqarish	Portfolio

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Metodik modelning muhim jihati talabaning tayyor javobni qabul qilishi emas, balki xulosaga mustaqil ravishda kelishidir. Shu maqsadda “6 savol” metodikasidan foydalanish mumkin:

1. Kim? — Muallif kim?
2. Nima? — Asosiy da’vo nima?
3. Qachon? — Axborot qachon yaratilgan?
4. Qayerdan? — Birlamchi manba qayerda?
5. Nima uchun? — Kontent qanday maqsadda yaratilgan?
6. Qanday dalil? — Da’vo qanday dalil bilan tasdiqlangan?

Ushbu metodika talabalarni “ko‘pchilik shunday deyapti, demak bu rost” kabi mantiqiy xatolardan saqlanishga va dalillarga asoslangan xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

3-jadval.

“6 savol” metodikasi

№	Savol	Talaba aniqlashi kerak bo‘lgan jihat
1	Kim?	Muallif kim?
2	Nima?	Asosiy da’vo nima?
3	Qachon?	Axborot qachon yaratilgan?
4	Qayerdan?	Birlamchi manba qayerda?
5	Nima uchun?	Kontent qanday maqsadda yaratilgan?
6	Qanday dalil?	Da’vo qanday dalil bilan tasdiqlangan?

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Mazkur mezonlar yordamida talabalarning rivojlanishini boshlang‘ich, oraliq va yakuniy baholash orqali aniqlash mumkin.

Muhokama. Ijtimoiy tarmoq kontentining ta’limga integratsiyasi talabalarda axborotni izlashdan tashqari, uning ilmiy qiymatini baholash ko‘nikmasini shakllantirish imkonini beradi. Bunda ijtimoiy tarmoq ta’limning maqsadi emas, balki pedagogik vositasi sifatida qaralishi lozim.

Talaba quyidagi tamoyillarni o‘zlashtirishi muhim:

- mashhur — ishonchli degani emas;
- ko‘p ulashilgan — ilmiy asoslangan degani emas;
- mutaxassis fikri — dalilning o‘zi emas;
- raqam yoki grafik mavjudligi — ma’lumot avtomatik ravishda to‘g‘ri degani emas.

Ijtimoiy tarmoqlardagi dezinformatsiya muammosi ham axborot savodxonligi bo‘yicha maxsus mashg‘ulotlarni tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi [8].

Metodikani qo‘llashda asosiy pedagogik xavflar — kontentning tashqi ko‘rinishiga ortiqcha e’tibor berish, o‘qituvchi shaxsiy qarashining talaba xulosasiga ta’sir qilishi va tanqidiy fikrlashni har qanday ma’lumotni inkor etish sifatida noto‘g‘ri tushunishdir. Shu sababli tanqidiy fikrlashning asosini dalilga asoslangan tekshirish va baholash tashkil etishi tushuntirilishi zarur.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijtimoiy tarmoq kontenti oliy ta’limda talabalarning ilmiy tafakkuri va axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita sifatida qo‘llanishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarda mavjud bo‘lgan axborotlarning tezkorligi va xilma-xilligi talabalarda mustaqil axborot izlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq axborot hajmining ko‘payishi avtomatik ravishda axborot savodxonligining oshishini anglatmaydi. Aksincha, raqamli muhitda ishonchli va ishonchsiz axborotni farqlash ko‘nikmasini maxsus pedagogik metodlar asosida shakllantirish talab etiladi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan metodik model quyidagi ketma-ketlikka asoslanadi:

manbani aniqlash → mazmunni tahlil qilish → dalilni tekshirish → muqobil manbalarni taqqoslash → xulosa chiqarish → refleksiya.

Mazkur model talabaning passiv axborot iste’molchisidan faol, mustaqil va ilmiy asoslangan fikr yurituvchi subyektga aylanishini ta’minlashga yo‘naltirilgan.

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

1. Ijtimoiy tarmoq kontenti oliy ta’limda mustaqil bilim manbasi sifatida emas, balki axborotni tahlil qilish va baholashga o‘rgatuvchi pedagogik material sifatida qo‘llanishi maqsadga muvofiq.
2. Talabalarda ilmiy tafakkurni rivojlantirish uchun fakt, fikr, dalil va xulosani bir-biridan farqlash ko‘nikmasini shakllantirish zarur.
3. Axborotni baholashda muallif, manba, dalil, kontekst va maqsad mezonlaridan foydalanish talabaning tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.
4. Ijtimoiy tarmoq kontentini o‘quv topshiriqlariga kiritishda muammoli savollar, keyslar, debatlar, manbalarni taqqoslash va refleksiv topshiriqlardan foydalanish samarali metodik vosita hisoblanadi.
5. Talabalarning tanqidiy axborot tahlili ko‘nikmalarini baholashda faqat yakuniy javob emas, balki xulosaga kelish jarayoni ham hisobga olinishi kerak.
6. Oliy ta’lim muassasalarida media va axborot savodxonligi elementlarini fanlarning mazmuniga integratsiya qilish maqsadga muvofiq.
7. Kelgusidagi tadqiqotlarda mazkur metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari asosida, nazorat va tajriba guruhlarini taqqoslash orqali statistik jihatdan baholash zarur.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoq kontentidan pedagogik maqsadlarda oqilona foydalanish talabalarda axborotga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabatni shakllantirish, ilmiy dalillarni baholash, manipulyativ kontentni aniqlash va mustaqil ilmiy xulosalar chiqarish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO, 2013.
2. Kim K.-S., Sin S.-C.J., Yoo-Lee E.Y. Use and Evaluation of Information From Social Media in the Academic Context // The Journal of Academic Librarianship. 2016. Vol. 42, No. 1. P. 74–82.
3. Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment, 2015.
4. Niu L., Behar-Horenstein L.S., Garvan C.W. Do instructional interventions influence college students’ critical thinking skills? // Educational Research Review. 2013. Vol. 9. P. 114–128.
5. Akgün E. va boshqalar. The relationships between university students' information-seeking strategies, social-media specific epistemological beliefs, information literacy, and personality traits // Library & Information Science Research. 2022. Vol. 44, No. 2.

6. Impact of social media use on critical thinking ability of university students // Library Hi Tech. 2024. Vol. 42, No. 2. P. 642–669.

7. Evaluation of social media information among college students: An information literacy approach using CCOW // The Journal of Academic Librarianship. 2023. Vol. 49, No. 5.

8. Undergraduates' appraisal and coping responses to dis/misinformation issues on social media // The Journal of Academic Librarianship. 2025. Vol. 51, No. 2.

9. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. Washington, DC: Aspen Institute, 2010.

10. Ennis R.H. Critical Thinking: A Streamlined Conception // Teaching Philosophy. 1991. Vol. 14, No. 1. P. 5–24.

11. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson Education, 2014.

12. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003.

13. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Philadelphia: Temple University Press, 2001.

14. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 23.09.2020.